

33.3 POSLEDNÝ SÚD - ZLATÁ BRÁNA /NEBESKÁ BRÁNA

*

Zlatá brána predstavuje vedľajší motív Posledného súdu, v ktorom duša spravodlivého prechádza do rajskeho sveta. Kým bude vpustená dnu, zápasí o ňu anjel s diablom, dobro so zlom. Výjav nebeskej brány je častý už od 4.storočia (mozaiky, reliéfy sarkofágov, renesančné maliarstvo). Iný variant (Jan van Eyck; Hans Memling, 15.st.) zobrazuje anjelov privádzajúcich za ruku spravodlivých k bráne v múre, za ktorým niekedy vidno obrysy stromov rajskej - nebeskej záhrady (pozri kapitola *Nebo*). Občas pri bráne stojí ako ochranca kajúcný lotor z výjavu *Ukrižovania*. Úlohu nebeského vrátnika niekedy preberá sv. Peter s kľúčom. Okrem neho vystupuje ako strážca nebeskej brány archanjel Michael.

Vo východnom okruhu (malokarpatské ikony) nebeskú bránu stráži cherubín s dvoma pármí krídiel. Ak Posledný súd zastupuje personifikácia *Panny múdre a nerozumné* (plastiky portálov), k otvorenej nebeskej bráne tvare kostolných vrát (asociácia: chrám = nebo) vedie postavy vyvolených sám Kristus. Architektonickým variantom nebeskej brány boli tzv. zlaté brány v kresťanských chrámoch, symbolizujúcich kúsok neba uprostred pozemského sveta (Zlatá brána katedrály sv.Víta v Prahe s mozaikovou výzdobou Zavrhnutia hriešnikov; 1370-1371). V anglických oblastiach sú symbolom nebeskej brány, neba a nebeského Jeruzalemu pearl gates - tzv. perlové brány. Ich názov odkazuje na Zjavenie (21,21): „Dvanásť brán (nového Jeruzalemu) je dvanásť perál; každá brána bola z jednej perly...“

V neskorom stredovekom umení a v čisto meditatívnej podobe zastupuje nebeskú bránu (symbol božskej a rajskej sféry, cieľa života človeka) horné rameno *živého kríža* zakončené rukou s kľúčom. Skutočná Zlatá brána bola jednou z dvanástich jeruzalemských brán. Nachádzala sa vo východnom mestskom múre a podľa stredovekej legendy, prevzatej z *apokryfnej literatúry, sa pod ňou stretli Jáchym s Annou a svojím manželským bozkom počali Pannu Máriu. Zlatá brána vo zvyšku zachovalého múra niekdajšieho Chrámu má podobu zdvojeného oblúka a je zamurovaná, aby sa pohanom (nemoslimom) zabránilo vstupu do posvätného chrámového okrsku. Podľa kresťanskej legendy práve touto bránou vstúpi Kristus v deň Posledného súdu. Svätými bránami sú osobitné vchody do baziliky Sv.Petra v Ríme a troch ďalších rímskych bazilík (Sv. Pavol za hradbami, Sv. Panna Mária Snežná a Lateránska bazilika). Sú otvorené iba počas tzv. Svätého roka (zavedený pápežom Bonifácom VIII. r.1300 ako kresťanský variant židovského Jóbelovho/Jubilejného roka; Svätý rok pôvodne slávený každých 50 rokov, potom každých 33 a od roku 1475 každých 25 rokov) a na jeho konci ich opäť zamurujú.

*

V mytológiách brána úzko súvisí predstavou neba. Vystupuje ako most medzi pozemskou (profánnou) a nebeskou (posvätnou) sférou, ako prechod do nebeskej ríše. V náboženských predstavách väčšiny kultúrnych národov jestvujú obrazy nebeskej alebo slnečnej brány, ktorou vstupuje zosnulý človek, resp. jeho duša do nadzemnej, božskej oblasti. Túto magickú funkciu plní indická tórana i japonská torii.

Indická budhistická tórane je kamenná monumentálna brána s trojnásobným prekladom, ktorého konce sú mierne prehnuté hore. Štyri tórany na štyroch svetových stranách vymedzujú posvätný priestor s chrámom alebo kláštrom uprostred.

Japonská brána torii pri vchode do šintoistických chrámov a cisárskych hrobiek pôvodne označovala hranicu medzi svetským a posvätným okrskom; neskoršie sa priamo stala symbolom cesty nebeských božstiev kami. Základný tvar torii tvoria dva stĺpy spojené dvomi priečnymi brvnami, z ktorých horné brvno prekrýva stĺpy. Pôvodný význam slova torii bol tori-vták, i-bidlo. Tórii tak zrejme odkazuje na živých kohútov chovaných vo svätyniach, aby svojím raným kikiríkaním vítali východ slnka, čiže príchod bohyně Amaterasu ómikami (bohyně ožarujúcej nebesá), uctievanéj ako pramatka cisárskeho rodu. Torii boli pôvodne z prírodného dreva, až neskoršie sa objavili brány natreté jasno červeným lakom, dokonca z kameňa, betónu alebo kovu. Existuje niekoľko štýlov torii, niektoré stoja osamotene, iné tak husto vedľa seba, že brány tvoria tunel (torii vo Fušimi Inari pri Kjóte sa ťahajú do dĺžky niekoľkých kilometrov po horských cestách). Takého brány sú votívnymi darmi božstvu od veriacich.

Vo východoázijskom kultúrnom okruhu (Japonsko) sa mágia sakrálnej brány preniesla aj do svetskej architektúry: na ochranu proti démonom sa na brány pribíjali kovové platne s obrazom zvierat a pripomínajúceho leva; na Nový rok sa na stranách brány nalepujú postavy generálov, ktorí bránili duchom vstúpiť; v južnej Číne sa ešte dnes nesmú nechať dvere alebo brány ani pootvorené, lebo to prináša nešťastie. Otvorila by sa cesta zlým démonom do príbytku ľudí. Veľkým oblúkom sa k tomuto významu brány hlási Zjavenie (21,25) o bránach Nebeského Jeruzalema, ktoré sa nebudú zatvárať cez deň (lebo noci tam nebude, t.j. démonov, ktorí by ohrozovali jeho obyvateľov).

Kresťanská symbolika brány sa zakladá na Ježišovom výroku: „Ja som dvere. Keď cezo mňa niekto vojde, bude spasený.“ (Ján 10,9). Z tejto pasáže je priamo odvodený výtvarný motív odovzdávania kľúča Petrovi na znamenie postúpenia moci nad cirkvou a nebeskou ríšou (pozri Christologický cyklus II.: *Odovzdanie kľúčov Petrovi*). V ľudovej verzii sa tak apoštol Peter sa takto stáva kľučiarom a sudcom ľudských činov pred nebeskou bránou.

V mytológiách rovnako existuje predstava brán, ktorými sa zostupuje do podsvetia, do sveta mŕtvych (pozri Christologický cyklus III.: *Zostúpenie Krista do pekiel, Peklo*). Sú zatvorené brány, lebo skrývajú tajomstvo, a vstup do nich je spätý so zákazom alebo nejakou podmienkou. Do tohto myšlienkového okruhu patrí mariánsky námet Zatvorená brána (Porta clausa), ktorý odkazuje na Máriino panenstvo (nástenná maľba kostola v Schwarzheidendorfe, 12.st.; mariánsky portál katedrály v Laone, 12.st.).

Symbolika Zatvorenej brány (Christologický cyklus II.: *Zvestovanie Panne Márii- *Hortus conclusus*) je založená na výklade Ezechiela (44,1-4) o vonkajšej východnej bráne do jeruzalemského chrámového okrsku, ktorá je pre každého človeka zatvorená preto, lebo ňou vstúpil do Chrámu Boh. Cirkevní otcovia učili, že z tej istej príčiny ostalo aj sväté telo Matky Božej nedotknuté a panenské, lebo jeho prostredníctvom vkročil na svet Kristus.

*

Nadpozemské a magické súvislosti zlata (egypt. nuba, gr. **chrysos**, lat. aurum) sú známe vo všetkých väčších kultúrach. Už od konca doby kamennej sa so zlatom spájali kladné významy. Zlato fascinovalo leskom, drahocnosťou, trvácnosťou, lebo mu neuškodil oheň, hrdza alebo žieravina.

Egyptáňa zlato objavili hneď po medi a stalo sa tak približne 4500 pr.Kr. (podľa iných údajov však 6000 alebo dokonca 10 000 pr.Kr.) a získavali ho predovšetkým z nílkeho piesku.

V *kozmogóniách, mýtoch o vzniku vesmíru, usporiadaní a zákonitostiach bytia sveta, je zlato prirovnávané ku svetlu, slnku (Egyptáňa slnko nazývali Veľký kotúč trblietavého zlata), nebu a solárnym božstvám (egyptský Hor a Re, grécky Élektor či Hélios).

Zlato sa často chápalo ako súhrn síl Zeme, a hoci spočiatku nemalo žiadnu praktickú hodnotu (starí lekári síce tušili, že má liečivé účinky a dnes vieme preukázať jeho schopnosť zvyšovať obranyschopnosť organizmu a používame ho pri liečbe pľúc, hrtana a očí), vždy sa dávalo do súvislosti so svetom bohov a nesmrteľnosťou.

Rozšírená bola predstava zlata ako najväčšieho a najhlbšieho tajomstva zeme: V antike sa na vykopávanie liečivých rastlín používali zlaté nástroje, aby neoslabovali tajomnú liečivú silu bylín; ľudia nosili zlaté šperky na ochranu pred účinkami zlých čarov; zlatá farba bola “neznečistiteľnou farbou Budhu”; pre stredovekých alchymistov bolo zlato symbolom úsilia o duševnú čistotu a hralo preto hlavnú úlohu v získaní kameňa mudrcov.

Vzácnosť zlata (priemerný obsah zlata v litosfére sa odhaduje na milióntiny percenta; predpokladá sa, že všetko (reálne zmerateľné) zlato sveta by vytvorilo kocku o strane 16m; vedci vypočítali, že od roku 1493 do roku 1963 bolo vyťažených 63 tisíc ton), jeho lesk i skutočnosť, že nehrdzavie, čiže nepodlieha skaze, učinili z tohto kovu symbol dokonalosti a večnosti.

V skutočnosti je zlato v prírode značne rozšíreným prvkom. Platí to však o zlate rozptýlenom, ktorého prítomnosť sa dá zistiť špeciálnymi analytickými metódami. Nachádza sa napríklad v mnohých rastlinách, ich prostredníctvom v organizmoch bylinožravcov, je prítomné vo vode mnohých riek a v oceáne (vo vode i telách morských živočíchov ako sú napr. ulitníky a ich produkty, perly atď.). Tu sa jeho celkové množstvo odhaduje na viac ako 10 miliárd ton.

Zlato bolo zbožšťované i zbožňované. Podľa ugaritského fragmentu z 3.tis.pr.Kr. bol Baalov nebeský dom potiahnutý zlatom a striebrom. Pre Egyptánov bol Hor, božský vládca Dolného Egypta, súčasne bohom Slnka a bohom zlata. O faraónovi, synovi boha slnka Re, sa hovorilo, že je “zlatým pohorím, ktoré ožiarí celú krajinu“ a verilo sa, že po svojej smrti bude putovať po oblohe v slnečnej/zlatej bárke. Iba faraón a jeho žena mali právo nosiť zlatý šperk ako atribút svojej božskosti. Egyptáňa nazývali Slnko “Veľký kotúč trblietavého zlata“, čím vlastne stavali zlato nad Slnko (oveľa neskoršie označoval Slnko a zlato ten istý alchymistický znak). Spojenie zlata a Slnka dokladá grécka mytológia, zlatý, planúci voz slnečného boha Héliá. Spojenie zlata a Slnka poznalo aztécke náboženstvo, pre ktoré bolo

zlato výlučkom boha Slnka. Aj v Číne reprezentovalo zlato Slnko a pokladali ho za plod mužského princípu jang v protiklade k striebru - ženskému princípu jin.

V staroveku zlatý vek (aureum saeculum) bol dobou vlády slnečného boha a znamenal to isté, čo šťastná (rajská) doba. V gréckej mytológii to bolo obdobie vlády bohov druhej generácie, doba Kykloпов, Gigantov a Titánov, nad ktorými panoval Kronos a Rheia, kedy si všetci ľudia boli rovní. Človek žil v stave pôvodnej harmónie so svojimi blíznymi i zvieratami; nepoľoval, neobrábal pôdu a jeho nároky uspokojovala príroda: zbieral bobule a žalude, jedol med stekajúci zo stromov (Zlatý vek skončil otvorením Pandorinej skrinky). Podľa kresťanov obdobie zlatého veku sa vráti v podobe *nového Jeruzalema*. Zlatým vekom mala byť aj vláda francúzskeho kráľa Ľudovíta XIV., kráľa slnka - "slnka svojho ľudu". Na znak svojho božského majestátu Ľudovít poňal svoj zámok vo Versailles ako Héliovo odpočívadlo, spáľňu mal na východe a lôžko zo zlata.

Izraeliti síce nepokladali zlato za božské, ale v metaforickom vyjadrovaní bol Všemohúci (hebr. *el Šadaj* – staré Božie meno) najčistejším zlatom (Jób 22,25); schránka zmluvy (príbytok Boha), zhotovená z akáciového dreva, bola zvonku aj zvnútra pozlátená a na zlatom vrchnáku mala cherubov z tepaného zlata (Exodus 25,10-18). O pretrvávajúcich sakrálnych významoch zlata svedčí príbeh zhotovenia zlatého teľaťa (Exodus 32,4); poukazujú naň aj kresťanské pramene: apoštol Pavol v Prvom liste Korinským (3,12) uvádza zlato medzi vzácnymi kovmi, ktoré raz vydržia skúšku ohňom pri Božom súde. Na konci vekov poniesie Syn človeka na svojej hlave zlatý veniec (Zjavenie 14,14: *Hrozna hnevu*). Blaženosť nového života kresťanov predstavuje nebeské mesto vystavané z drahých kameňov, s námestím z rýdzeho zlata (Zjavenie 21,18-21: *Nebeský Jeruzalem*). K zlatu je prirovnávaná viera v Krista (1Petra 1,7). Pre kresťanstvo je zlato symbolom mravného princípu spoločenského života, „zlaté pravidlo“ správania človeka k človeku: „Ako chcete, aby robili ľudia vám, tak robte vy im“ (Matúš 7,12; Lukáš 6,31; pozri Christologický cyklus II.: *Kázeň na hore/Osem blahoslavenstiev*).

Zlato sa používalo a stále ešte používa ako výzdoba Božieho príbytku, chrámu (pozri Christologický cyklus II.: *Dvanásťročný Ježiš v chráme*), a pri liturgii: zlaté výšivky kňazského ornátu, zlatý alebo pozlátený liturgický riad... Zlatý základ stredovekých obrazov odkazuje vo všeobecnosti na nadpozemské bytie, večnosť a nekonečnosť nebeského priestoru, nebeské svetlo a dokonalosť (byzantské ikony). Rovnaký význam má zlato použité na liturgickom rúchu a liturgickom náčiní. Nie je, ako sa dnes niekedy vníma v súvislosti s nádherou a okázalosťou katolíckeho rítu, iba výrazom pýchy, bohatstva a moci cirkvi, ale plní symbolickú funkciu: je odleskom večnej slávy Boha, je nositeľom transcendentálna, výrazom lásky a úcty k Bohu. V tomto zmysle vydal pápež Urban (pontifikát 223-230) prísne nariadenie, aby bohoslužobné nádoby boli iba zo zlata, v najhoršom prípade zo striebra.

Zlaté pozadie obrazov nielen dáva vyniknúť postavám, ale vďaka nemu má obraz nádych zjavenia. Zlato sa presadilo v písme (chrysografia; stredoveké listové knihy s prevažne alebo iba so zlatým písmom na purpurovo sfarbenom pergamene: codex aureus, codex purpureus; už v 9.st.) a v iluminácii (prvý raz v *otonskej miniatúre; pol. 10.st.), ale tiež v maliarstve, sochárstve, architektúre (zlátenie architektonických článkov, zlaté kupoly chrámov)

a v umeleckom remesle. Zlato v európskom umení sa udržalo aj neskoršie, tiež ako dôsledok dovozu zlatého kovu z amerického kontinentu, a zbohatnutia cirkevných a svetských vládcov.

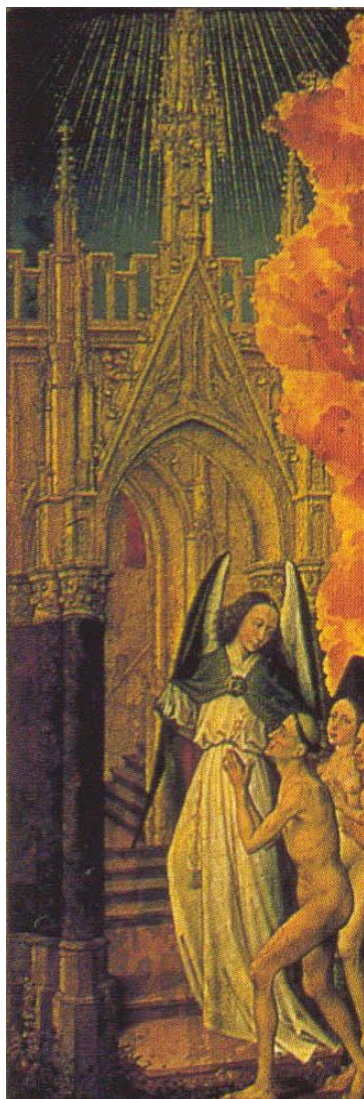
NEBESKÁ BRÁNA (1466 - 1473) HANS MEMLING

ĽAVÉ KRÍDLO GDAŇSKÉHO TRIPTYCHU POSLEDNÝ SÚD

NEBESKÁ BRÁNA (1475 -1480) HIERONIMUS BOSCH

DETAIL

NEBESKÁ BRÁNA

(1443 – 1451) ROGIER VAN DER WEYDEN

ĽAVÁ SPODNÁ DOSKA OLTÁRA POSLEDNÝ SÚD

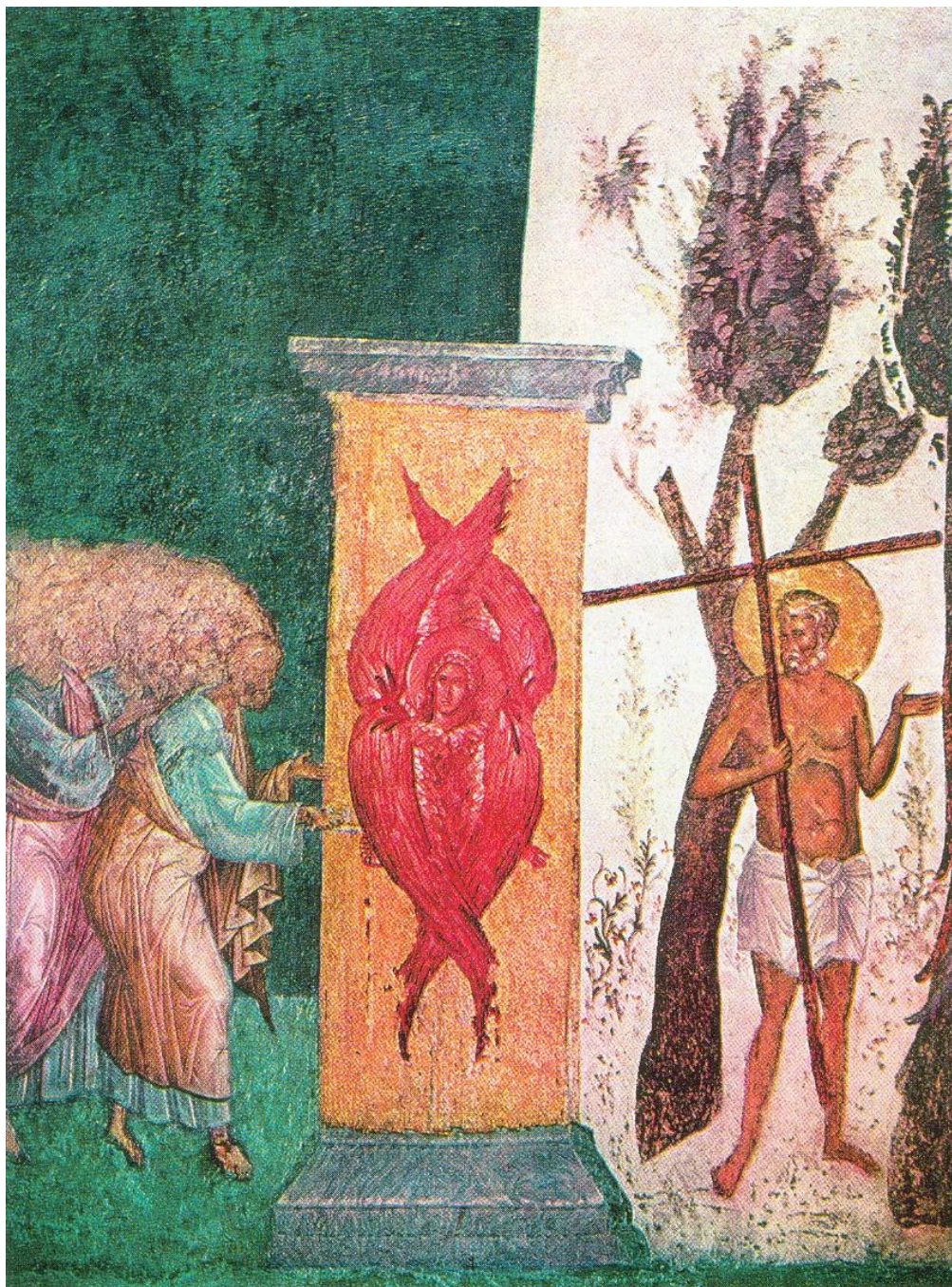

NEBESKÁ BRÁNA (16. STOROČIE)

DETAIL IKONY Z KOSTOLA KOZMU A DAMIÁNA.

LUKOV - VENECIA

NEBESKÁ BRÁNA (14. STOROČIE) BYZANTSKÝ CHRÁM CHORA,
KONŠTANTÍNOPOL
FRESKA

NEBESKÁ BRÁNA (12. STOROČIE)

DETAIL PORTÁLU KOSTOLA, SAINTE-FOY